

Грицевич Ю. Говірки Ратнівщини у світлі фольклорних текстів: фонетичний рівень // Лінгвостилістичні студії. 2018. Вип. 8. С. 53–63.

Hrytsevych Y. Dialects of the Ratne Region in the Light of the Folklore Texts: Phonetic Level // Lingvostilistični studii. 2018. Iss. 8. P. 53–63.

УДК 811.161.2'373:821.161.2-6.09

ГОВІРКИ РАТНІВЩИНИ У СВІТЛІ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ: ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ

Юрій Грицевич

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті на матеріалі текстів фольклору, записаних у Ратнівському районі Волинської області, здійснено опис фонетичних особливостей місцевих говірок. Установлено, що системне вивчення структурних рівнів українського діалектного мовлення уможливають тільки фахово записані народнопоетичні тексти, які забезпечують мовознавців надійною інформацією.

Ключові слова: діалект, говірка, діалектизм, фонетика, вокалізм, позиційні варіанти сучасних голосних, наголос, консонантизм, фольклорний текст.

Вступ. Ратнівщина – цікавий для фольклорно-етнографічного та лінгвістичного дослідження ареал, особливо з погляду його пограничного розташування та збереженості реліктів української традиційно-побутової культури, зокрема народної пісенності. Унаслідок колективного творення й усної форми побутування фольклорні твори демонструють виразні локальні особливості у фонетичній системі, граматичній будові, лексичному фонді, що актуалізує потребу їхнього всебічного аналізу та системного представлення. Деякі особливості говірок Ратнівського району, відображені в місцевому фольклорі, уже були предметом нашої уваги (асимілятивно-дисимілятивні процеси) [3], (лексичний фонд) [2].

Мета пропонованої статті – шляхом висвітлення засвідчених у фольклорних текстах релевантних фонетичних рис говірок Ратнівського району Волинської області з'ясувати ступінь евристичної цінності залучених для дослідження уснопоетичних зразків.

Досягнення поставленої мети здійснено шляхом розв'язання таких **завдань:** а) визначити корпус тих народнопісенних текстів із Ратнівщини, у мові яких засвідчено діалектні явища звукового рівня; б) проаналізувати й охарактеризувати зафіксовані західнополіські фонетичні діалектизми; в) виявити типологію взаємозв'язків уснопоетичних текстів та місцевих говірок.

Матеріал і методи дослідження. Джерельною базою послуговували фольклорні тексти з Ратнівського району Волинської області (редактори-упорядники: Г. Л. Аркушин, В. В. Галайчук, Я. І. Гарасим, І. В. Гунчик, В. Ф. Давидюк, І. О. Денисюк, О. І. Коменда, Ю. А. Цехмістрок); залучено

також свідчення дескриптивних діалектологічних праць. Для виконання поставлених завдань використано описовий метод, сукупність прийомів якого уможливила виділення одиниць аналізу, їх членування, класифікацію та інтерпретацію.

Результати дослідження та дискусія. Записи автентичних пісенних зразків забезпечують дослідників надійною лінгвальною інформацією, на підставі якої можливе системне вивчення складного та розмаїтого репертуару одиниць народної мови.

На рівні фонетики уснопоетичні тексти з Ратнівщини засвідчують низку говіркових рис, які доцільно пов'язувати з західнополіським діалектним мовленням. У системі вокалізму це [о]- та [и]-рефлекси звука *о в новозакритому наголошеному складі (причому форми з [о] поступаються поширенішим відповідникам з [и]): *по застиллiчку* (ПД-2, с. 53), *на двир* (СДЗ, с. 155), *в свий* (ПТО, с. 235), *за плит* (СДЗ, с. 158), *ниж, з ниг* (НПВ, с. 73), *на пизную* (ПТО, с. 186), *постий* (ПТО, с. 229), *дубривная* (ПД-3, с. 215), *вин* (ПТО, с. 278), *с киньми* (ПТО, с. 248), *із зиркою* (ПТО, с. 258), *поклон* (ПТО, с. 178), *хвист* (СДЗ, с. 159), *гирку, за плит, за стил* (ПД-2, с. 154), *конь* (ПТО, с. 71), *войско* (ПТО, с. 253), пор.: «*Ходев ходоман і діти годовав, а прийшлоса вмирати – тре за плит викидати*» (СДЗ, с. 158), «*Через село Турецкоє перейшло войско дивоцкоє, всю країну об'їжджають, собі дівойку вибирають*» (ПТО, с. 73); звуки [о], [у], [и] на місці ненаголошеного *о в закритому складі: *одбилас' од роду* (СДЗ, с. 25), *доставати* (ПТО, с. 142), *одцвітає, одцвіла* (ПТО, с. 59), *чарувница* (ПТО, с. 282), *чаройкув, пудстав, пуд головочку* (ПД-3, с. 220), *дуждати* (НПВ, с. 57), *чобутками* (НПВ, с. 61), *на вуйну* (ПТО, с. 99), *пудпояти* (ПТО, с. 232), *на калиновим* (ПТО, с. 79), *на жовтим* (ПТО, с. 235), *пувкошика* (ПТО, с. 144), *овсяну* (ПТО, с. 212), *окном* (ПТО, с. 213), *зов'ю* (ПТО, с. 60), пор.: «*Ой закісночки-голубочки, ой, ідіте до Ярошика там сира пувкошика*» (ПТО, с. 144), «*На калиновим мости судосили нас гости, не пускають до дівки – просять квартиру горілки*» (ПТО, с. 79), «*Ой, чи ж не час би нам, перезви, додому, бо поїли коники солому, і овсяну, і просяну, і стріхи досягають*» (ПТО, с. 212). Розвиток етимологічного *о в [и] представлено у відкритих складах, зокрема як у наголошеній позиції: *до ниченьки* (ФЗП, с. 255), так і в позиції без наголосу: *в стижечки* (ФЗП, с. 228), пор.: «*Траву на сіно положили і в копици поносили. І в копици поносили, і в стижечки зложили*» (ФЗП, с. 228), «*Нас до ниченьки тримає, нам провудничка ни дає*» (ФЗП, с. 255). Виявлено надпоправну форму з розвитком [*о] > [і]: *мніго* (ФЗП, с. 260), пор.: «*Прийшов з роботи – мніго заботи, що ж його робить? Корова рикає, свіня хрукає, а жинка п'яная спить*» (ФЗП, с. 260). Відсутність зміни етимологічного *о перед складом із наступним наголошеним а засвідчено в словах типу *колачно* (ПТО, с. 152), *богач* (ПТО, с. 152), *невістку-богатиroyку* (ПТО, с. 190), *богатий* (ФЗП, с. 254), *до богатого* (ФЗП, с. 274), *богатенький* (ПТО, с. 129), пор.: «*Одчиняй, мати, кватиroyку, везем невістку-богатиroyку*» (ПТО, с. 190), «*Ой дано нам, дано, великоє даро.*

Поверха колачно, а в середині смачно» (ПТО, с. 152), *«Мій зятю хороший, будь же ти багатенький, як кожух мохнатенький»* (ПТО, с. 129).

На місці наголошеного *е після шиплячих спостережено монофтонги [и]: *жинку* (ФЗП, с. 233), пор.: *«Мала я мужа-пияка. Ничого ни робить, тилько п'є, прийде додому, прийде додому – жинку б'є»* (ФЗП, с. 233); [о]: *щодрий* (ФЗП, с. 247), пор.: *«В чистом полю плужок оре, Святий Вечір, Щодрий Вечір!»* (ФЗП, с. 247), так само у відкритому складі: *пчолойка* (ПТО, с. 187), пор.: *«Чи рій – не рій, яра пчолойка по бору? – Їде Іванко із дружиною додому»* (ПТО, с. 187). За аналогією монофтонг [и] представлено у відкритому наголошеному: *перепилочка* (ПТО, с. 16) і ненаголошеному складах: *гребинець* (ПТО, с. 111), пор.: *«Возьми-но, матінко, гребинець розчесати косу русу під вінець»* (ПТО, с. 111). Давній ненаголошений *е в закритому складі рефлексує як [у]: *вечурнице* (ПТО, с. 175), *матюнка, матюнци* (ПТО, с. 177), *вечур* (ФЗП, с. 237); [и]: *на припичку* (ПД-2, с. 53), пор.: *«Поставим стужка з подом широким, з подом широким, з верхом високим. Святий вечур. Ой, прилетіло три голубойки. Ой, прилетіли, на стужку сіли. Святий вечур»* (ФЗП, с. 237), *«Всіх посадила позастиллічку, а сиротойку та й на припичку»* (ПД-2, с. 53), *«Ой, кувала зозулейка на дручку, декуємо матюнци за дочку. Ой, дякуємо матюнци за тую, на весну згодуйте другу. Будеш, матюнка, як вовк вити, не буде кому ложок мити»* (ПТО, с. 177).

Континуант [и] простежено на місці давнього *ѣ в ненаголошеній позиції: *мисити* (ПТО, с. 38), *пуд снижком* (ПТО, с. 45), *мишок* (ПД-3, с. 144), *винок* (ПТО, с. 46), *виночки* (ПТО, с. 50), *дивовали* (ПТО, с. 90), *посвители* (ПТО, с. 116), *трисочок* (СДЗ, с. 34), *смятимуться* (ФЗП, с. 254), *диуч'ета* (СДЗ, с. 31), пор.: *«Ой таточкові сім подушок, а свекорови шишок мишок»* (ПД-3, с. 144), *«Такий-с'акий мужичок, а повна хата трисочок»* (СДЗ, с. 34), так само в ненаголошеній флексії родового та давального-місцевого відмінків однини іменників I та II відмін: *зозули* (ПД-3, с. 138), *без вечери* (ПТО, с. 212), *в коробци* (ПТО, с. 217), *земніци* (ФЗП, с. 286), *невістучци, у свекрухи* (ПД-3, с. 203), *на вгороди* (ПД-2, с. 122), пор.: *«Зацвила гречка білим цвітом, не чули хлопци зозули літом»* (ПД-3, с. 240); значно рідше – у наголошеній позиції, зокрема після вібранта й губних: *ни нагрився* (ПД-3, с. 240), *завишала* (ПТО, с. 103), *винче* (ПТО, с. 46), пор.: *«Щоб ни нагрився под боком, щоб накривали кожухом»* (ПД-3, с. 240).

Оригінальну рису північноукраїнського вокалізму – перехід *ѣ > е в ненаголошеному складі – відображено в словоформі з *місецем* (ПТО, с. 178), пор.: *«Ой ти, зоройко вечірняя, як ти з місецем розийдешся?»* (ПТО, с. 178), а також у постфіксах дієслів на зразок *наревсе, напивсе* (ПД-3, с. 192), *пужнетьсе* (ПД-3, с. 324), *вбирисе, обуйсе* (ПД-3, с. 325), пор.: *«Ратай в поли наревсе, гультяй в корчмі напивсе»* (ПД-3, с. 192), *«Ой ти, матюнка, вбирисе, в чиривичийки обуйсе»* (ПД-3, с. 325). Із-поміж специфічних рефлексів *ѣ представлено історично закономірний монофтонг [у]: *глибоку* (ФЗП, с. 260), *дубривная, в дубровойци* (ПД-3, с. 215), пор.: *«Копав глибоку*

криниченьку, а в ній – студьонная вода» (ФЗП, с. 260), «Ой ти, зозулько дубривная, ни куй раненько в дубровойци» (ПД-3, с. 215).

У багатьох словах засвідчено підвищення діалектоносіями артикуляції наголошеного [а] після м'яких консонантів до [е] або [і]: *Йевка, в йемку, ж'еба, чв'екнула* (СДЗ, с. 71), *боється* (ПД-3, с. 192), *взев* (ФЗП, с. 257), *мич'ела, мовч'ела* (СДЗ, с. 62), *пуд гадєчу* (ПД-3, с. 220), *з редном* (ПТО, с. 194), *є приїхав, є не дбаю, є маю* (ПД-3, с. 201), *перезвенський* (ПТО, с. 210), *жєла* (НПВ, с. 62), *стоєло* (ПТО, с. 199), *чєс* (ПТО, с. 161), *є приступаю* (Г-1, с. 298), *у н'єтницу, нєкая, єк* (ФЗП, с. 285), *дивчєтка* (ПВП, с. 23), *леке* (Г-1, с. 311), *є ни бєла* (ПД-3, с. 206), *йїєчко* (ФЗП, с. 249), *дєв'їть* (ПТО, с. 55), *йїце* (ПД-2, с. 53), *йє р'їс* (СДЗ, с. 34), пор.: «*В комори за бочечками стоєло ложє з подушечками, там сидїла Красная Панї*» (ПТО, с. 199), «*У н'єтницу пісню піла, а в суботу рано їла, у недїлю довго спала, служби Бож'єї ни слухала*» (ФЗП, с. 285), «*А щоб милий – добрий а взєв батїг довгий, Та й став милу бити – ни йди в корчму пити*» (ФЗП, с. 257), «*Ни є до (їм'я) приступаю, сам Господь Бог, Ісус Христос і сен Божий*» (Г-1, с. 298), «*Є до тебе не приїхав з люцької намовки, на люцьку намовку є собі не дбаю, в своїй головойци є свий розум маю*» (ПД-3, с. 201), «*Ой пудкинь йїєчко – то й розоб'єця, то й розоб'єця, а пудкинь золото – то й покотиця, то й покотиця*» (ФЗП, с. 249), пор. складанки-характеристики говірок: «*Йшла Йевка, вступ'їла в йемку – й пид ногам'ї ж'еба чв'екнула*» (СДЗ, с. 71), «*Йє пушла по йєгоди і упала ў йемку, а там була йєшчурка – йє зл'єкалас'а*» (СДЗ, с. 70).

Простежено виразні приклади обниження наголошеного [и] до [е]: *вєлит'ів* (СДЗ, с. 155), *жїнєвс'а* (СДЗ, с. 33), *сєвого* (ПВП, с. 152), *воле, любє* (ПВП, с. 24), *вєйшла* (ПД-3, с. 43), *жєтєчко* (ПВП, с. 71), *у скрепку* (ПВП, с. 50), *свени, пудрєлися, мєши, поносєли, мєскою, колєскою, дїтенєю* (ПД-2, с. 122), *рукавєце* (СДЗ, с. 13), *заголєсєла, пустєла* (ПД-2, с. 123), *в чєстєму* (ПД-3, с. 267), так само в модифікатах давніх сполук *гы, *кы, *хы, які розвинулися в [г'є], [к'є], [х'є]: *пудкєнєш* (ПД-2, с. 53), *згєньтє* (Г-2, с. 165), *на сухєї* (Г-2, с. 163), пор.: «*Сєнку, нївїстка добранька, до роботєйки крутайка*» (ПВП, с. 26), «*Свени пуд хату пудрєлися, мєши грєши поносєли, молодці дївку одмовили*» (ПД-2, с. 122), «*Врєки, врєки, йдїтє на сороки, на бєстриї рїки, на сухєї лєзи*» (Г-2, с. 163).

Натомість ненаголошений [е] внаслідок підвищення артикуляції заступається звуком [и]: *пєсїтєся, вїсна-вїснєночка, Тїтяночка* (ПД-2, с. 37), *п'ївїн'* (СДЗ, с. 13), *встєвайтєся* (ПД-3, с. 158), *Олїкс'їу* (СДЗ, с. 15), *матї-свїкрушка* (ПД-2, с. 154), *на пїньок* (ПВП, с. 24), *будїм, покїнїм* (ПД-3, с. 275), *бїрїтєся* (ПД-3, с. 151), пор.: «*Ой вїсна-вїснєночка, пєгнала вївци Тїтяночка*» (ПД-2, с. 37), «*Пугнала Наталка хлїпаючи, на пїньок ногї збїваючи*» (ПВП, с. 24). Ненаголошене [е] після [й] може більшою мірою підвищувати артикуляцію, що зумовлює появу звука [і]: *розоб'їця* (ПД-2, с. 53), *ни знаїм* (ПД-2, с. 147), пор.: «*Золотє пудкєнєш – покотиця, а йїце – розоб'їця*» (ПД-2, с. 53).

У ряді діалектизмів [e] реалізується у звукові з більш обниженою і розширеною артикуляцією – [a] (у народнопоетичному фактажі з с. Велимче засвідчено безальтернативний перехід наголошеного [e] в [a]; у текстах з інших населених пунктів Ратнівського району аналізовану тенденцію виявлено як у наголошеній позиції, так і в позиції без наголосу, з перевагою останньої): *рабайкая, добрайкая, крутайкая, в мина, ранайко* (ПВП, с. 25), *воронаньким, пуд зилинайким* (ПВП, с. 52), *молодайка* (ПВП, с. 24), *всайкі* (ПВП, с. 49), *вдань* (ПВП, с. 82), *пирид миланьким, добранька* (ПВП, с. 26), *ваприк* (СДЗ, с. 71), *сонца, хутайко, дась, ни ймаш, мані* (ПД-3, с. 236), *мадочку* (НПВ, с. 63), *не розвадеш рогулайку* (НПВ, с. 65), *пшаницю* (ФЗП, с. 248), *на Грицайка, таба* (НПВ, с. 67), *за ручайку, рибачайки* (НПВ, с. 68), *травичайку, по личайку* (НПВ, с. 70), *тамна* (НПВ, с. 71), *черевичайки, Марусайка* (НПВ, с. 73), *пшаничную* (ФЗП, с. 285), пор.: «*Ой ти, зазулька рабайкая, в мина свикрушка добрайкая*» (ПВП, с. 25), «*По тому саду дівка ходила, дівка ходила, пшаницю жала, пшаницю жала, в три ради клала, в три ради клала, ще й раховала*» (ФЗП, с. 248), «*Куплю шпилечки – пришпелитися, на свого Грицайка подивитися*» (НПВ, с. 67), «*Ой сонца, сонца, сонейко, чом не зиходиш хутайко? Дась те було при наймі, шо ти ни ймаш віройке мані*» (ПД-3, с. 236), пор. складанки-характеристики: «*Вáприк гáпаў, гáпаў, зáсуўку адгáпаў, двáри поламаў*» (СДЗ, с. 72), «*Дóбри дан'! Корóва мáкайе, а вáчк'е бáкайе*» (СДЗ, с. 72).

До рис вокалізму, що відтворені в уснопоетичних текстах і вирізняють говірку на тлі інших, зараховуємо типовий для мовлення жителів с. Велимче розвиток [o] → [a] в ненаголошеній позиції: *вана, по гарі, па долені, маїй, павій, пагадаю, здоров* (ВСХ, с. 56), *вада́* (СДЗ, с. 59), *сасна галасна* (СДЗ, с. 165), *с'ім дочак* (СДЗ, с. 30), пор.: «*Павій, вітерку, куди я пагадаю, й а зним журбойку, що на сердийку маю*» (ВСХ, с. 56), «*Йек б́уде збир, то патичé вадá з гир*» (СДЗ, с. 59), «*Сасна галасна спустила гил' на всейкий двир*» (СДЗ, с. 165), «*Де с'ім дочак, там хáте ни метене*» (СДЗ, с. 30), пор. також фольклорний текст із с. Доманово: «*В бору, в бору сосанка тонка, вісока, залана. Чи тем вісока, шо в бору? Чи тем залана, шо в гаю?*» (ПД-3, с. 148). Окреслюючи основні риси волинськополіської системи вокалізму, Г. Л. Аркушин зауважує: «Очевидно, із “біженства” жителі сіл Велимче та Датинь Ратн і “привезли” після 1921 р. *акання*, тобто вимову ненаголошеного [o] як [o^a], [a^o] та [a]: *вада́, во^aна́ || вана́, дарóга, па^oшла́, адна́, ро^aска́зувала, старана́, рóбима, хóдима, гавóрима, плáчма* та ін., тобто на все Волинське Полісся засвідчені лише дві такі говірки» [1, с. 55–56].

Натомість у говірці с. Річиця Ратнівського району Волинської області С. М. Толстая зафіксувала перехід *a > o*: *мóты* ‘мать’, *жóба* ‘лягушка’, *хóта* ‘хата’, *бóба* ‘баба’, *кóзка* ‘сказка’, *лóпа* ‘лапа’, *кóжуть*, *знóють*, *бóчылы*, *свóтять* та ін. [4, с. 113], пор. складанку-характеристику, записану в цьому населеному пункті Г. Л. Аркушиним: *йе не Вóс'а, йе Гóн'а* (я не Вася, я Ганя) (СДЗ, с. 73).

Опрацьовані тексти зрідка засвідчують тенденцію до посилення огубленої вимови й підвищення артикуляції ненаголошеного [o] з подальшим розвитком в [y]: *думанивце-драпач'ї, вуне, думанивци-дран'їке, ну хате* (СДЗ, с. 141), пор.: «*Думанивце-драпач'ї йїле кашу на пач'ї, а ме кажам – б'є, вуне кажут' – ш'є*» (СДЗ, с. 141), «*Думанивци-дран'їке ізгубеле штан'їке, б'їгайт' по хате – нима да схаватис'»* (СДЗ, с. 141).

Специфічно говірковий (але історично закономірний) наслідок занепаду редукованого заднього ряду після [p], [л] маніфестують виокремлені з фольклорних текстів приклади *ябличко* (ПД-2, с. 154), *криві* (Г-1, с. 298), пор.: «*Ябличко зроджу нивиличкоє, рано-нерано, нивиличкоє, нивиличкоє, краснобокоє*» (ПД-2, с. 154), «*Шоб те більш ни ходела, білих костей ни ломела, чирвонії криві ни трудела, серце ни сушела. Іде до братика пуна*» (Г-1, с. 298).

До характерних маркерів консонантизму говірок Ратнівщини зараховуємо: ствердіння історично м'яких губних перед рефlekсами ненаголошеного етимологічного *ę: *святять* (ФЗП, с. 266), *сватоє, свате* (ФЗП, с. 268), пор.: «*На першій пристолі – Рожество Христове, на другій пристолі – сватоє Василе, на третій пристолі – свате Водохрища, а на цьому слову бувайте здорови!*» (ФЗП, с. 268); спрощення трикомпонентної консонантної сполуки шляхом скорочення губного у випадку, коли перед губним стоїть інший приголосний, що належить до префікса: *з'язала, з'язати* (ФЗП, с. 271), пор.: «*Як же ж тебе, доню, замуж оддавати, гей! замуж оддавати, ох ек ти не вмієш ниточку з'язати, гей! ниточку з'язати?*» (ФЗП, с. 271); непослідовне збереження м'якої вимови передньоязикових та губних перед [i] < *i, *y: *насіпали, дітятко* (ФЗП, с. 269), *люді* (ФЗП, с. 274), *коло в'їна* (СДЗ, с. 157), *умівати* (ПД-3, с. 191), *кором'їсло* (СДЗ, с. 160), *батейко-віноград* (ФЗП, с. 278), *вішивайте* (ФЗП, с. 287), *пітати* (ФЗП, с. 286), пор.: «*Росла-переросла, поставіла кросна, гей! поставіла кросна*» (ФЗП, с. 269), «*Й а в тому житечку садочок, там вила дивойка віночок. Віла-віла, то й заснула, приїхав молодчик – ни чула*» (ФЗП, с. 269), «*Ой кидай, Петрусю, горох молотити, ходи до покоїв віна з медом пити*» (ФЗП, с. 283); наслідки вторинного пом'якшення консонантів у групах *гы, *кы, *хы: *обкіп'єла* (ФЗП, с. 279), *не пудкідали* (ФЗП, с. 291), *погібати* (Г-2, с. 165), *з могілок* (ФЗП, с. 266), *хілитися* (ФЗП, с. 290), пор.: «*Там вам, вроке, погібати, де куречого голосу ни чувати*» (Г-2, с. 165); збереження м'якої вимови шиплячих у деяких позиціях: *чьорна, шьо, в куцях, почєрніла* (ВСХ, с. 62), *чього* (ВСХ, с. 63), пор.: «*Чьорна хмара виступає, син матєра виганяє*» (ВСХ, с. 62), «*Бодай, синку, ни рожжився, шьо в куцях ти ни добився*» (ВСХ, с. 62); депалаталізація шиплячих у кінці основ іменників: *чаши* (ПТО, с. 185), *ножи* (ФЗП, с. 264), *свічи* (ПТО, с. 116), *воши, гроши* (ФЗП, с. 272), пор.: «*На подвір'ячку дунай рине, там Гальочка чаши мила*» (ПТО, с. 185), «*Ано пойду за старейкого, за комісара молодеїкого: бо в старого в бороді воши, в молодого в кармані гроши*» (ФЗП, с. 272); ствердіння свистячого [ц'] та вібранта [p']: *бурака* (ФЗП, с. 260), *кращє* (СДЗ, с. 60), *вираджай* (НПВ,

с. 61), з *плотицями* (ФЗП, с. 274), в *радочок* (ПД-3, с. 330), пор.: «*Дай їй холодної водици та ще й сирого бурака, щоб вона знала, як то робити с тебе дурака!*» (ФЗП, с. 260), так само у складі суфікса *-ц'к-* у структурі прикметників *шляхецького* (ФЗП, с. 253), *йотецького*, *Турецькоє* (ФЗП, с. 274), пор.: «*Ой бо є роду ни такого, щоб є любила аби кого. Ой бо є роду шляхецького – люблю є сина йотецького*» (ФЗП, с. 274); в одиничних словоформах помічено заступлення [ф] > [т], [хв]: *Тодосько* (ПВП, с. 70), *хвартушок* (ФЗП, с. 279), пор.: «*А наш Тодосько господар та й упору жетичко та й пожав*» (ПВП, с. 70).

Структура чималої кількості словоформ свідчить про різнотипні скорочення. Явище афери – усічення початкового голосного – представлено в лексемах на *'бід*, *б'летали* (ФЗП, с. 250), *'дкривате* (ПД-2, с. 37), *'ддала* (ПД-2, с. 71), пор.: «*Чи я в тебе, моя мамо, всю вдежу сходила, що ти мене 'ддала, що я не любила*» (ПД-2, с. 71), «*Десь б'летали гори й бори, нигде ни знашли щастя й долі*» (ФЗП, с. 250); про опускання початкового звукосполучення можна говорити у випадку *Русалімська* (Г-2, с. 164), пор.: «*Матюнка Божая, Київська, Почаївська, Житомирська, Русалімська. Дайте помуч од врокув і помислув*» (Г-2, с. 164). Вияв часткової афери [о] > [в] вбачаємо у випадках *вдежу* (ПД-2, с. 71), *ввечки* (ПД-1, с. 37), пор.: «*Пасітися, сиві ввечки, хай я допраду кужилечки*» (ПД-1, с. 37). Процес синкопи зумовив оформлення структур *біш набралася* (ФЗП, с. 273), *на стопчик* (СДЗ, с. 159), *тіко* (ПТО, с. 172), пор.: «*Дурна дивойка замуж пушла, а розумная й осталася – ще біш розуму набралася*» (ФЗП, с. 273). У випадку форми *до Ковля* (ПТО, с. 172), очевидно, варто говорити про результат занепаду редукованого в слабкій позиції, пор.: «*Поїдь, поїдь, братечку до Ковля, купи мені, молодій, солов'я*» (ПТО, с. 172). У результаті апокопи постали словоформи *тре вилувати* (ПД-2, с. 154), *тре за плит викидати* (СДЗ, с. 158), *чорти бра твою ма* (ПД-2, с. 201), пор.: «*Ой гурку юшку тре на двир вилувати, з чужою матір'ю треба вік коротати*» (ПД-2, с. 154), «*Ти, синичко, чорти бра твою ма, чириз тебе колосочкув нема*» (ПД-2, с. 201).

Невеликою кількістю прикладів представлено розвиток неетимологічних вокалів [а]: *старуси* (НПВ, с. 67); [и]: *стирися* (ПД-3, с. 344), пор.: «*Натопи, матюно, світлоцю, старуси з косою росицю*» (НПВ, с. 67), «*Раненько на ниву вибіжу, ранні роси стирися*» (ПД-3, с. 344), а також консонанта [й]: пор.: «*Хвартушок білейкий йод сльозок мокреючий, сорочина біла кров'ю й обкіп'єла*» (ФЗП, с. 279), «*У неділю довго спала, служби Бож'єї ни слухала*» (ФЗП, с. 285). Функцію протези виконують приголосні [в]: «*Вой говорила нам нивка, що буде йувечур горілка*» (ФЗП, с. 277), «*Ой піду я в тоє чистое поле, там мий братик на пшаничейку воре*» (ПД-3, с. 198), «*Ой а хто пускає ранейко, дай йому, Божейку, легейко, вой а хто пускає на ночі, щоб він не нагрівся й на печі*» (ФЗП, с. 276), «*Воріте, синки, горки, долини. Святий вечур. То посіємо яру пшеницю*» (ФЗП, с. 237), «*Вой в полю, полю сидеть вовк за горою*» (ПД-3, с. 43); [г]: «*Не так на гочи, як на русую косу, за тими ворогами віночка не доносю*» (ПД-3, с. 200); [й]: «*На нашій юлойци дивочок*

радочок» (ПД-2, с. 122). У дієслівних префіксах часто з'являється приставний [i]: *ізмивати* (ПТО, с. 110), *ізгубили* (ПТО, с. 142), *ізловіте* (ПТО, с. 146), *іспік* (ПТО, с. 152), *ізголодніли* (ПТО, с. 161), *ізвели* (ПТО, с. 171), *іспочину* (ФЗП, с. 287), *із'їв* (ПД-3, с. 208), пор.: «*Ой шоб той кужель огнем згорів, шоб тоє дитьо вовчок із'їв*» (ПД-3, с. 208), «*Наш староста – богач, іспік великий калач*» (ПТО, с. 152). Відсутність протетичного відображають форми *острий* (НПВ, с. 73), *огнем* (ПД-3, с. 208), *при оріси* (ПД-3, с. 161), пор.: «*Подай, подай, а штандарику, острий ниж, то я вийму й а стерниойку з білих ниг*» (НПВ, с. 73).

Висновки та перспективи дослідження. Використання місцевих уснопоетичних текстів як джерела лінгвальної інформації про говірки Ратнівщини дає можливість висновкувати, що фольклорні твори можуть бути вагомим доповненням чи підтвердженням діалектологічних спостережень, здійснених на основі інших матеріалів, але лише за умови достовірної фіксації текстів упорядником.

Найповніше фонетичний рівень говірок Ратнівщини відтворено у фольклорних збірниках Г. Л. Аркушина. Інформаційний діапазон залучених для дослідження текстів, зібраних та впорядкованих В. В. Галайчуком, І. В. Гунчиком, О. І. Комендою, Ю. А. Цехміструком, та студентських записів, редакторами яких були професори І. О. Денисюк та В. Ф. Давидюк, відзначається неоднорідністю, різним ступенем точності та повноти відтворення фонетичних діалектних рис, нерідко – «олітературненням».

Отже, опора на фольклорні тексти, основною умовою фіксації та пізнішого опублікування яких стало точне передання мовних особливостей народних творів із мінімальним або й зовсім відсутнім редакторським втручанням, відкриває широкі перспективи вивчення формальної структури говірок українського діалектного континууму.

Подальше вивчення цієї проблеми вбачаємо в здійсненні аналізу диференційних ознак морфологічного рівня говірок Ратнівщини на матеріалі місцевих уснопоетичних текстів.

Список використаних джерел та їх умовних скорочень

ВСХ – Аркушин Г. Л. «Всього на світі хватає» (фольклор, звичаї та обряди Західного Полісся у діалектологічних записях). Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 212 с.

Г-1 – Гунчик І. Із оказіонально-обрядового фольклору Західного Полісся. Лікувально-профілактична сфера // Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна. Львів, 2003. Вип. 31. С. 292–312.

Г-2 – Гунчик І. Тео- і агіонімічні персонажі у структурі західнополіських оказіонально-обрядових текстів від вроків // Treści i mechanizmy przenikania kultur na pograniczu polsko-ukraińskim. Ryki: Wyższa Szkoła Umiejętności i Zarządzania; Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Ryki, 2003. T. 2. S. 147–165.

НПВ – Цехміструк Ю. Народні пісні Волині: Фонографічні записи 1936 – 1937 років / Джерельні матеріали та видання Богдана Столярчука; заг. ред. Богдана Луканюка. Львів; Рівне, 2006. 480 с.

ПВП – Пісні Волині й Полісся / Упоряд. О. І. Коменда. Луцьк, 2015. 214 с.

ПД-1 – Поліська дома. Фольклорно-діалектологічний збірник / Упоряд. В. Давидюка і Г. Аркушина. Луцьк: РВВ Волин. обл. упр. по пресі, 1991. Вип. 1. 192 с.

ПД-2 – Поліська дома: Вип. 2: Весна / Полісько-Волинський народознавчий центр; Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. Нотація Ірини Федун. Рівне: Волинські обереги, 2003. 176 с.

ПД-3 – Поліська дома: Вип. 3: Літо / Інститут культурної антропології; Зібрав, упорядкував та прокоментував Віктор Давидюк. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2008. 404 с.

ПТО – Денисюк І. О. Пісні з-над берегів Турського озера. Луцьк: Надстир'я, 2004. 256 с.

СДЗ – Аркушин Г. Сказав, як два зв'язав: Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін; Луцьк: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, 2003. 177 с.

ФЗП – Галайчук В. Фольклорні записи з Полісся / Володимир Галайчук, Ярослав Гарасим, Іван Денисюк // Вісник Львівського університету. Серія: Філологічна. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. Вип. 31. С. 247–291.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Західнополіська діалектологія. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 256 с.

2. Грицевич Ю. В. Лексика волинськополіських говірок у збірнику фольклорних записів Івана Денисюка «Пісні з-над берегів Турського озера» // *Vivat academia*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2018. Вип. 3. (у друці).

3. Грицевич Ю. В. Комбінаторні звукові зміни у волинськополіських говірках (на матеріалі фольклорних записів із Ратнівщини) // Матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (17–18 травня 2016 р.): у 3 т. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2016. Т. 3. С. 269–271.

4. Толстая С. К типологии вокалических систем полесских говоров // Структура і розвиток українських говорів на сучасному етапі: тези доповідей і повідомлення XV Республіканської діалектологічної наради. Житомир, 1983. С. 113–114.

5. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. Київ: Кий, 2001. 189 с.

References

1. Arkushyn, H. L. (2012). *Zakhidnopoliska dialektolohiya* [Western-Polissian dialectology]. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].

2. Hrytsevych, Yu. V. (2018). *Leksyka volynskopoliskykh hovirok u zbirnyku folklornykh zapysiv Ivana Denysiuka «Pisni z-nad berehiv Turskoho ozera»* [Vocabulary of Volynian-Polissian Patois in the collection of folklore records Ivan Denysiuk's «Songs from the Shores of Lake Turske»]. *Vivat academia*, 3. [in Ukrainian].

3. Hrytsevych, Yu. V. (2016). *Kombinatorni zvukovi zminy u volynskopoliskykh hovirkakh (na materialy folklornykh zapysiv iz Ratnivshchyny)* [Combinatorial sound changes in the Volyn-Polissian dialects (on the material of the folklore records from Ratnivskiy district)]. In *Materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i aspirantiv «Moloda nauka Volyni: priorytety ta perspektyvy doslidzhen» (17–18 travnia 2016 r.) – Proceedings of the X International scientific-practical conference of students and postgraduate students “The Young Volyn Science: priorities and prospects of investigation”*. (May 17–18, 2016). (Vol. 3, pp. 269–271). Lutsk: Skhidnoevropeiskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [in Ukrainian].

4. Tolstaja, S. (1983). *K tipologii vokalicheskikh sistem polesskikh govorov* [To the typology of vowel systems of Polissia dialects]. In *Struktura i rozvytok ukraïnskykh hovoriv na*

suchasnomu etapi : tezy dopovidei i povidomlennia XV Respublikanskoj dialektolohichnoi narady
Structure and development of Ukrainian dialects at the present stage: abstracts of reports and
messages of XV Republican dialectological meeting. Zhytomyr, 113–114. [in Ukrainian].

5. Shulhach, V. P. (2001). Oikonimija Volyni: Etymolohichnyi slovnyk-dovidnyk [Oykonymy of Volyn region: Etymology dictionary]. Kyiv: Kyj. [in Ukrainian].

Грицевич Юрий. Говоры Ратновщины в свете фольклорных текстов: фонетический уровень. Все чаще диалектологи избирают предметом научного интереса текст как самодостаточный источник информации о сложном и разнообразном арсенале единиц народного языка, все элементы которого тесно связаны между собой. В статье на материале текстов фольклора, записанных в Ратновском районе Волынской области, осуществлено описание фонетических особенностей местных говоров. Подробно проанализирована специфика рефлексии древних и позиционные варианты современных гласных, особенности депалатализации согласных, различия в частотности употребления отдельных согласных, а также последствия позиционных и нерегулярных звуковых изменений.

Системное изучение структурных уровней украинской диалектной речи возможно исключительно на основе профессионально записанных народнопоэтических текстов, обеспечивающих языковедов надежной информацией. На этом основании выделены два типа фольклорных сборников: в первых составители филологически точно воспроизвели особенности народной речи, а во вторых тексты в процессе подготовки к изданию получили редакторские правки, поэтому они отличаются неполнотой и непоследовательностью представления материала.

Достижение соответствия записей устного народного творчества требованиям источниковедческого качества – надежной и широкой информативности – решает вопрос о целесообразности их привлечения для разноплановых языковедческих исследований, а также нивелирует остроту до сих пор не решенного в славистике теоретического вопроса о типологии взаимосвязей устнопоэтических текстов и местных говоров. Системное применение к устнопоэтическим текстам теоретического инструментария, используемого в современных диалектологических исследованиях, будет способствовать проверке эвристического потенциала фольклорного текста как специфического источника лингвальной информации.

Ключевые слова: говор, фонетика, вокализм, позиционные изменения современных гласных, ударение, консонантизм, фольклорный текст, Ратновский район.

Hrytsevych Yurii. Dialects of the Ratne Region in the Light of the Folklore Texts: Phonetic Level. More and more often dialectologists highlight the issues of text as the subject of their scientific studies, regarding it as a self-sufficient source of information that contains a complex and diverse arsenal of folk language units, all the elements of which are closely interconnected. Description of the phonetic specificities of local dialects in this research is based on the case study of the folklore texts recorded in the Ratno district of the Volyn region. The article deals with the detailed analysis of the reflection of ancient and positional variants of modern vowels, the peculiarities of the depalatalization of the consonants, differences in the frequency of some consonants usage and the consequences of the positional and irregular sound alterations.

It has been revealed that only professionally recorded folk poetic texts provide linguists with reliable information and enable them to conduct a systemic study of the structural levels of the Ukrainian dialectal speech. This approach allows to single out two types of the folklore collections: the compilers of the first type philologically accurately reproduced the peculiarities of the folk speech, while the collection of the second type involves the texts which have undergone editorial amendments in the course of preparing

them for publication and, therefore, lack the completeness and consistency of the material presentation.

The article argues that achieving the compliance of oral folk art records with the requirements of a source, which ought to be quality-reliable and informative, can help to solve the problem of expediency of their involvement into the diverse dialectological research. It also alleviates the elaboration of the theoretical framework that still has not been authenticated in the field of Slavicity regarding the typology of the ethnopoetic texts and local dialects interconnections. Systemic application of the theoretical tools to oral poetic texts used in modern dialectological studies will contribute to verifying the heuristic potential of the folklore text as a specific source of linguistic information.

Key words: dialect, patois, dialecticism, phonetics, vocalism, positional variations of modern vowels, stress, consonantism, folklore text, Ratnivskyi district.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2018